

Neki aspekti konfliktnih odnosa selo-grad u našem društvu*

Dr Stipe Šuvar

1. OSNOVE KONFLIKTNIH ODNOSA SELO—GRAD

(1) Od svog je postajanja dihotomija selo — grad konfliktna.¹ Tek u našoj epohi ona gubi na oštirini, i to u formiranju urbano-ruralnog kontinuuma.² Ali zbog još pretežno stihijne prostorne organizacije ljudskog življenja, napetosti između sela i grada ostaju i u uvjetima kada industrijski način proizvodnje ovladava i selom, a kulturnovrednosni obrasci sela i grada se izjednačuju. Stoga se može reći da ako su u našoj epohi već stvorene ekonomske i tehničke pretpostavke ujednačavanja načina života u selu i gradu, i u industrijski najrazvijenijim zemljama konflikti se — grad još su izraziti u svakodnevno vidljivi.

Selo se pojavilo u neolitu i sve do XIX. stoljeća je uglavnom ostalo neizmijenjeno. U gradu je bila koncentrirana sistematizirana misao, znanost, eksperiment. Selo je malo stvaralo inovacije, a s velikim otporom je prihvaćalo inovacije koje je nudio grad. U gradu su živjele društvene elite; on je bio središte vlasti. Iako smješten u seoskom prostoru, srednjovjekovni je dvorac (ili samostan) bio gradsko žarište, pa se samo uvjetno može prihvatiti Marxova napomena da je u to vrijeme selo gospodarilo gradom.³ Radi se zapravo o dominaciji feudalne gospode koja je ubirala rentu od poljoprivredne proizvodnje podčinjenih seljaka, te od obrtnika i trgovaca u gradovima. Do danas se u pogledu nastanjenosti elite i koncentracije vlasti ništa nije promijenilo. Elite vlasti i elite duha su i dalje u gradu.

Rezidencijalni boravak u seoskim predjelima postao je dostupan masi gradskih stanovnika, a ne samo uskoj eliti.⁴ U tome i jest jedina promjena koja ne narušava već i dalje potvrđuje intelektualnu i političku dominaciju

* Ovaj prilog predstavlja saopćenje autora na Savjetovanju jugoslavenskog udruženja za sociologiju: *Društveni konflikti i socijalistički razvoj Jugoslavije*, Portorož 10—13. veljače 1972. g. (Primjedba redakcije)

¹ Stipe Šuvar, »Dihotomija selo — grad«, *Gledišta*, 12/1965, str. 1587—1597.

² R. E. Pahl, »Rural-Urban Continuum«, *Sociologia Ruralis*, 3-4/1966.

³ Kao što napominje Henri Mendras u srednjem su vijeku dvorac feudalca ili samostan bili žarišta urbanosti. Vidi: »Sociologija seoske sredine« u zborniku: G. Gurvich, *Sociologija*, II, Zagreb, 1966.

⁴ Razvoj te privilegije u masovnu vidjeti: Mumford, *Grad u historiji*, Zagreb, 1969.

grada. Također se ni u ekonomskoj razmjeni, bez koje se ni grad ni selo ne bi mogli održati, ništa bitno nije promijenilo. Selo i grad su postali međusobno ovisniji nego ikada ranije. Selo je i dalje uglavnom proizvođač hrane, a izgubilo je mnogo od svoje nekadašnje samodovoljnosti koja se zasnivala na nadopunjavaju poljoprivrede i seoskog obrta, te seoske trampe proizvoda.⁵ Ako je u predindustrijskoj eri vrijedilo pravilo da je seosko društvo funkcionalni zatvoreni sistem koji može živjeti sam za sebe, a da je gradsko društvo samo parcijalni sistem koji se ne može održati bez seoske okoline koja ga snabdijeva hranom i sirovinama,⁶ danas — na vrhuncu razvoja industrijskog društva — i seoska i gradska sredina su nesumnjivo podjednako ovisne ne samo o lokalnim susjedstvima nego i o mnogo širim zajednicama i o međusobnoj svestranoj razmjeni ljudi i dobara.

U visokorazvijenim zemljama Evrope, Amerike i Azije, seljak se pretvorio u poljoprivrednika,⁷ proizvođača hrane za tržište, a u mnogo slučajeva on dodatno radi i u svim drugim nepoljoprivrednim djelatnostima koje su pretežno smještene u gradu.

Dok se u Africi donedavno susretao »protoseljak« (onaj koji je živio u selu i bio podčinjen plemenskoj političkoj eliti, ali ga od nje nije dijelio kulturni jaz),⁸ u razvijenim zemljama formirao se »postseljak«⁹ (proizvođač hrane za tržište uz upotrebu industrijskih tekovina i metoda, koji s gradskim stanovnicima dijeli istu kulturu — masovnu, i koji sudjeluje u političkom životu ne više pod patronatstvom feudalnih i religioznih elita, nego neposredno putem političkih partija i zastupnika).¹⁰ Ali on je daleko od toga da postane ravnopravan pripadnik društva u kojemu još i te kako dominiraju gradske elite i institucije. Na tržištu i u razmjeni on u pravilu prolazi najslabije. Sama poljoprivreda na nacionalnim i internacionalnim tržištima prolazi lošije nego ijedna druga proizvodna oblast, i iz nje se višak rada još uvijek prelijeva u druge oblasti, čak i onda kada je ona — baš zbog konstantne krize u kojoj se nalazi — najviše zaštićena (agrarni protekcionizam je tim izrazitiji što je neka zemlja industrijski razvijenija).¹¹ Nadalje, stanovnik sela je i dalje najudaljeniji od institucija dijelitelja društvene moći, privilegija i bogatstva. Te su institucije enormno koncentrirane u središtima velikih gradova.¹² Iz tih razloga se »postseljaci« osjećaju potisnutima više nego što su se osjećali pravi seljaci nasuprot feudalnim elitama.¹³

Danas se vodi »posljednja borba industrijskog društva protiv posljednjeg dijela tradicionalnog društva.«¹⁴ Industrijske revolucije nisu osigurale poljo-

⁵ O prvobitnoj seoskoj samodovoljnosti vidjeti: K. Marxa, *Epohe ekonomske formacije društva*, Beograd, 1960.

⁶ Tu je definiciju pružio R. Redfield, a kritizirao je G. Sjoberg. Vidjeti: Gideon Sjoberg, *Comparative Urban Sociology Today — Problems and Prospects*, ed. by Robert K. Merton, Leonard Broom and Leonard S. Cottrell, Jr., New York, 1962.

⁷ O razlici između seljaka i poljoprivrednika vidjeti u Mendrasa, cit. rad.

⁸ Cliffoord Geertz, »Studies in Peasant Life: Community and Society« in *Biennial Review of Anthropology*, 1961.

⁹ O karakteristikama tog »postseljaka« govori Geertz na istom mjestu.

¹⁰ O političkom zastupanju seljaštva vidjeti: Henri Mendras et Yves Tavernier, »Revolucion agricole et vie politique«, *Sociologia Ruralis*, 3—4/1964.

¹¹ O položaju poljoprivrede u suvremenom razvoju vidjeti: Vladimir Stipetić, *Poljoprivreda i privredni razvoj*, Zagreb, Informator, 1969.

¹² L. Mumford, *Grad u historiji*, osobito poglavlje XVII.

¹³ »... francuski poljoprivrednici uzeti zajedno kao socijalna grupa daju prema vani utisak ljudi nezadovoljnih samim sobom i drugima: oni nemaju povjerenja u budućnosti, pokazuju određeno obeshrabrenje, osuđuju ostatak društva. Termini kao »neugodni seljak«, »seljački revolt« ušli su odnedavna u svakidašnji govor.« — Jean Géraud, Gérard Spitzer, »Le morale des agriculteurs«, *Revue française de sociologie*, Numero special, 1965.

¹⁴ Henri Mendras, *La fin des paysans*, Futuribles, S.E.D.E.I.S., Paris, 1967.

privredi brži proizvodni napredak od ostalih grana, za što je ona pod drugačijim institucionalnim uvjetima od postojećih — koje modulira kapitalistička konkurencija ili državni monopol (u socijalističkim zemljama) — sposobna; u selu su, međutim, te revolucije narušile milenijsku ravnotežu, tako da ono traga za novim ekvilibrijem u struji konvulzivnih promjena koje na razini globalnog društva diktira grad.

Seoske sredine u našoj zemlji također su podložne ovoj univerzalnoj tendenciji i stanju anomalije.¹⁵ Razumije se da se ta tendencija u našem selu konkretizira u brojnim specifičnostima. O nekima je ovdje riječ.

(2) Niska razina ruralno-urbanog kontinuuma dodatna je osnova konfliktnosti odnosa selo—grad u našoj zemlji. Ruralno-urbani kontinuum izražava se u manje-više uravnoteženoj distribuciji ljudi, institucija i dobara između sela i grada. Ako i nisu iščezle, razlike u civilizacijskim uvjetima života svedene su na razumnu mjeru. Život u gradu pruža prednosti zbog blizine glavnih institucija kulture, znanosti, obrazovanja, sporta, rasonode: ali i život u selu, opskrbljen strojevima u obradi zemlje i u stočarstvu, tehnicizacijom domaćinstva, automobilom i dobrom prometnom povezanošću s gradovima i drugim selima, pokazuje prednosti druge vrste koje su gradskog čovjeka oduvijek vukle na »povratak prirodi«: smirenost, tišina, neposredni dodiri s prirodnim silama, prisno susjedstvo, usmjerenost na obitelj. Stoga i dolazi do neobuzdanog bijega na rezidencijalni boravak u seoske prostore.¹⁶

Sveukupni društveni razvoj u Jugoslaviji, dostignuta razina industrijalizacije i urbanizacije nisu još doveli do formiranja ruralno-urbanog kontinuuma koji bi zahvatio većinu seoskih naselja i seoskog stanovništva. Jedino sela u neposrednoj blizini gradova, koja su s njima povezana svakodnevnim gustim i pogodnim prometnim vezama, mogu koristiti sve institucije koje su dostupne i gradskim stanovnicima. To se donekle odnosi i na sela u glavnim industrijskim bazenima i na turističko-rekreativnim područjima. Oko deset tisuća malih seoskih naselja — onih u kojima živi do 200 stanovnika — u pravilu nemaju nikakvih društvenih institucija koje su tekovine industrijalizma i urbanizma, nemaju ni iole razvijeniju društvenu podjelu rada, u njima ne žive vršoci intelektualnih zanimanja, a nemaju ni najobičnije tekovine modernog životnog standarda.¹⁷ A to vrijedi i za mnoga veća seoska naselja. Oko dvije trećine sela nazaduju u demografskom i ekonomskom pogledu, pa i onda kada su se u njima — zbog zarada onih koji su otišli bilo kamo »trbuhom za kruhom« pa šalju sredstva srođnicima — poboljšali uvjeti života, prehrana, stanovanje.

Osjećaj prepuštenosti sebi, osjećaj besperspektivnosti duboko je obuzeo stanovnike sela koji su ostali izvan formiranja ruralno-urbanog kontinuuma, i koji znaju da svojim vlastitim snagama ne mogu osigurati ulaženja u industrijsku civilizaciju. Stihijni eksodus, posebno omladine, osnovni je izraz osjećaja besperspektivnosti. Na podlozi toga stanja i osjećaja formira se neprijateljsko gledanje na grad, u kojemu su se često smjestili i najbliži potomci i rođaci, postajući skorojevići koji povremeno zaviruju u mala naselja svojih predaka i novoga djetinjstva, pretežno da bi onima koji su tamo ostali pokazali svoju svogostečenu gradsku superiornost i imućnost.

¹⁵ O stanju anomalije kod ruralnog svijeta vidjeti: F. Petrini, »Changes in Goals and Values«, *Sociologia Ruralis*, 3—4/1964.

¹⁶ Podatke za SAD vidjeti: V. Rogić, »Metropolitanizacija USA i neke karakteristične osobine procesa urbane transformacije u Jugoslaviji na primjeru Zagreba«, *Geografski glasnik*, 28/1966.

¹⁷ S. Šušvar, »Urbanizacija, socijalna diferencijacija i socijalna segregacija u našem društvu«, *Lica*, Sarajevo, 1/1970.

Čak i mali gradići, sjedišta tipično seoskih komuna, teže da komunalne fondove i planove osiguraju prvenstveno za sebe, ne mareći mnogo za svoju okolicu. Gradovi u nas vode izrazito sebičnu politiku prema selima: iz njih uzimaju jeftinu radnu snagu, a daju tek neka ograničena sredstva za održavanje osnovnih škola, minimuma zdravstvene zaštite i komunalne opremljenosti.

Na toj se osnovi javljaju brojni konflikti između sela i grada koji latentno opterećuju cjelokupnu društvenu situaciju.

(3) Raskorak urbanizacije i deagrarizacije u uvjetima prvobitne socijalističke akumulacije u našoj je zemlji stvorio i održao snažne konfliktno odnose između sela i grada. Od godine 1945. do 1971. udio seljačkog stanovništva koje živi samo od vlastitog zemljišnog imanja pao je s oko 75% na oko 36%. To je brzina deagrarizacije koja gotovo nema primjera u svijetu. Ali se taj proces promjene strukture stanovništva, koji se inače uzima kao najvažniji pokazatelj industrijskog i drugog napretka neke zemlje, ostvaruje u uvjetima prespore urbanizacije. Napuštanje poljoprivrede mnogo je brže od preseljavanja u gradske uvjete života. Gradsko se stanovništvo povećalo s jedne petine na jednu trećinu. Urbanizacija nije ni mogla pratiti deagrarizaciju, a da se pritom osigura brži stupanj industrijskog napretka. Inače bi u tom slučaju trebalo odvajati mnogo veća sredstva za urbanizaciju i tako smanjivati ionako ograničena sredstva za ulaganja u industriju i javne službe za obrazovanje, zdravstvo, osiguranje i druge općedruštvene potrebe. Radna snaga iz sela davala je i daje dio svoga dohotka za podizanje stanova u gradovima i za komunalno-infrastrukturnu opremljenost gradova. Seljaci su svoje proizvode prodavali i još prodaju u uvjetima dispariteta cijena poljoprivrednih i industrijskih proizvoda na štetu prvih. Na toj se osnovi prije stvarala a i dalje se stvara dodatna akumulacija za podizanje industrije i drugih djelatnosti, pretežno u gradovima. Prvobitna socijalistička akumulacija koja je izgleda u svim socijalističkim zemljama bila osnova ubrzane početne industrijalizacije, tema je koju ekonomisti i sociolozi još nisu proučili, da bi mogli prosuditi koliko je ona bila podesna i neophodna za opći društveni prosperitet i kako se odrazila na odnose selo — grad. I sama kolektivizacija zemlje, koja je u većini socijalističkih zemalja provedena, a u nas se od nje odustalo, po svojoj ekonomskoj prirodi nije izgledala ništa drugo od onoga što je u njoj vidio još Preobraženski¹⁸ — pogodno sredstvo prvobitne socijalističke akumulacije, u kojoj selo plaća cijenu industrijalizacije društva i stvara uvjete za svoje nestajanje kao tradicionalne sredine.

Stanovništvo koje je mijenjalo zanimanje i odlazilo sa sitnog seljačkog posjeda razvilo je, posve prirodno, aspiracije da urbanizira svoj način života. No ono pretežno nije imalo povoljne prilike da dođe u gradove. U gradovima su samo nove društvene elite (uz već zatečeno gradsko stanovništvo) dobivale stanove, visoke dohotke i druge privilegije. Većina doseljenika pribjegavala je bespravnoj izgradnji ili se naseljavala u prigradska sela i na periferije. Ipak je najveći dio deagrariziranog stanovništva ostao živjeti na selu. Urbanistička politika je međutim ostala na granicama gradskih naselja. U selima se razvio divlji urbanizam, koji poništava neke dragocjene tekovine tradicionalnog rurizma, a ne donosi istinske elemente urbanog načina života.

¹⁸ O Preobraženskijevim pogledima na prvobitnu socijalističku akumulaciju vidjeti: A. Dragičević, *Teorija i praksa socijalizma*, poglavlje X, Zagreb, Naprijed, 1966.

Na raskoraku između deagrarizacije i urbanizacije niču konflikti koji se s jedne strane izražavaju u nezainteresiranosti seoskih stanovnika, kako onih koji su se zaposlili izvan seljačkog posjeda tako pogotovo onih koji žive jedino od tog posjeda, da potpomažu politiku ekskluzivne izgradnje gradova bez vođenja računa o seoskim naseljima, a s druge strane u težnjama da svoja prosperitet što više osiguraju potiskivanjem aspiracija dominantne seoske populacije da se i sama urbanizira. Nadalje, tu je i karakteristična nezainteresiranost brojne grupacije seljaka-radnika za sferu odlučivanja u poduzećima i ustanovama, pa i u društveno-političkim organizacijama, koja je izvan osiguranja njihova neposrednog osobnog dohotka i onih interesa koji su im zajednički s ostalim uposlenim stanovnicima, onima iz grada.

Pritisak seoskih migranata na gradove je toliko snažan da prijeti pravom destrukcijom svake smišljene politike razvoja gradova,¹⁹ a s druge strane ravnodušnost gradova prema urbanizaciji seoskih naselja je tolika da taj pritisak samo dodatno povećava, prepuštajući selo stihijskoj dezorganizaciji i lažnoj urbanizaciji.

(4) Konflikti odnosi selo—grad u našem društvu posebno se zasnivaju na krizi ciljeva razvoja oba osnovna oblika naselja. Do danas nije prevladan ideal prvih poratnih godina (kada je zemlja doista bila siromašna seljačka zemlja) da se što više ljudi smjesti u gradove i iseli sa sela, da što više njih pobjegne i od zemlje i od poljoprivrednog zanimanja. U tome se još gleda osnovno mjerilo naprednosti društva. Doduše, nesumnjivo je da u nas previše ljudi živi i na selu i u poljoprivredi. Još će milijuni seljaka preseliti u gradove prije nego što dostignemo koeficijent urbanizacije zapadnih zemalja (u nas u gradovima živi tek jedna trećina stanovništva, dok u zapadnim zemljama u pravilu živi više od dvije trećine stanovništva). Tek u slijedećim decenijama naša zemlja treba da prevali put koji se prošle najrazvijenije zemlje — da poljoprivredno stanovništvo svede na desetak postotaka.²⁰ Međutim, urbanizacija i deagrarizacija mogu teći i pod drugačijim uvjetima nego što su tekle u zemljama koje su prolazile klasičan put kapitalističkog razvitka. Štoviše, socijalističko bi društvo moralo izgraditi vlastite modele urbanizacije i deagrarizacije, čije bi provođenje omogućilo humanizaciju života i u gradskim i u seoskim naseljima.

Naše društvo nije definiralo ciljeve razvitka gradova i sela. Mi nemamo formuliranih kriterija rasta i institucionalne opremljenosti urbanih prostora. Po svemu sudeći, naši veliki gradovi ponavljaju historiju velikih gradova Zapada s jednakim perspektivama stiješnjenosti, dehumanizacije, poremećaja ekološke ravnoteže. Srednji i mali gradovi ne čuvaju svoje posebnosti već u razvoju imitiraju velike gradove, a sela se opet razvijaju posve stihijno. U daljnjoj ili bližoj prošlosti sela su dobivala svoj izgled i postizala svoju veličinu i gustoću ovisno o potrebama organizacije tradicionalne sitne poljoprivrede i polunomadskog stočarstva. Danas se ona oblikuju ne prema nekim novim ili promijenjenim funkcijama, prema planski razvijenoj podjeli rada i optimalnoj alokaciji institucija bez kojih se seoski život ne može civilizirati i steći svoju novu ravnotežu u jednom visokourbaniziranom društvu, već prema stihijskim migracijama stanovnika u njihovoj snažnoj težnji da najzad

¹⁹ Muhamed Kadić, »Društveni uzroci i prostorni učinci bespravne stambene izgradnje«, *Odjek*, Sarajevo, 3/1972.

²⁰ U SAD jedan poljoprivrednik proizvodi hrane za 26 osoba i još ostanu viškovi. U nas jedan poljoprivrednik jedva prehranjuje sebe i još jednoga čovjeka.

zaposjednu gradove. Nema ni planske distribucije industrije, za koju je očigledno da mora napuštati gradove, a posebno velike.

S druge strane se kriza ciljeva u selu posebno ogleda u činjenici da poslije odustajanja od forsirane kolektivizacije poljoprivrede, koja svakako nije bila pogodan put proizvodne i kulturne revolucije u selu,²¹ nije definirana politika koja bi na dugi rok težila da selo uvuče u društvenu podjelu rada koja bi vodila socijalizaciji proizvodnje i podizanju dohotka do pariteta s dohotkom grada. Doduše, proklamirana je kooperacija društvenih dobara i poduzeća i sitnih seoskih imanja, ali je ona postepeno gubila na zamahu, tako da danas obuhvaća neznatan dio seoskih gospodarstava.

U nedostatku jasne politike razvoja sela, neizbježno se pojavio vakuum: nema programa razvitka sela, zemljišne se površine zapuštaju, seosko stanovništvo nema povoljne mogućnosti da osigura dohadak koji bi barem približno bio ravan dohotku od industrijskog rada u gradu. Na toj osnovi zavladao je stanje dezorganiziranosti u seoskom životu. Stihijske snage seoske mase ne mogu mnogo učiniti u pravcu konsolidacije života. Stoga se iz sela masovno bježi. Selo se samo ne urbanizira tako da bi se smanjila atraktivna snaga grada, pogotovo velikoga grada. Omladina i sve socijalne skupine u selu koje više ne žive samo od zemlje, odnosno nisu prisiljene da žive samo od sitnog posjeda, sanjaju o velegradskom životu kao jedinom pravom životu. U toj društvenoj atmosferi izbijaju snažni konflikti i u selu i u gradu, a zatim između sela i grada. Interesi sela i grada nisu ni razgraničeni, niti usklađeni, niti definirani. Stoga je prirodna posljedica te situacije stihijsko lutanje milijuna stanovnika za novim načinom života, koje je doduše usmjereno prema gradu, ali bez šanse da bude realizirano. To rađa masovnu frustriranost.

(5) Mnogi konflikti između sela i grada u nas javljaju se i na podlozi činjenica da se sam grad ponaša kao skorojević koji pošto-poto skriva svoje seoske tragove. Većina stanovnika naših gradova rodila se u selima, i u pravilu tamo još ima pretke i bliže srodnike. Mnogi idu u sela ne samo u povremene posjete nego i na godišnje odmone, kao i da se dodatno snabdiju hranom i drugim dobrima što ih selo isporučuje u ime dobrih srodničkih veza, a i za kakvu novčanu i sličnu protuuslugu. Seoski obrasci ponašanja i seoska kultura snažno ispunjavaju život u gradovima. Upravo je u toj činjenici rođačke bliskosti i povezanosti sela i grada u nas izvor specifičnih konfliktnih situacija. Naime, gradski stanovnici nerijetko pokazuju prezrivu skorojevićevsku nadmenost u odnosu na selo upravo zbog toga što su indoktrinirani uvjerenjem o »modernosti« i »višem« značenju života u gradu, nasuprot njegovoj »sirovosti« i »primitivnosti« u selu. A upravo su ta uvjerenja bili motivi njihova bijega u grad! Ta sociopsihološka strana ruralnog porijekla našega gradskog stanovništva na prvi pogled izgleda bezazlena. No ona se itekako odražava na praktično ponašanje seljačkih sinova u gradovima prema potrebama sela, na praktičnu politiku koju gradske elite vode u globalnom društvu, bitna je za cjelokupno uređivanje odnosa sela i grada.

(6) Čežnja za što bržim progresom po svaku cijenu, koji je najčešće samo prividan, gura selo u rezervat, što je također vrlo značajna osnova konfliktnih

²¹ O razlozima neuspjeha i besperspektivnosti kolektivizacije u nas vidjeti pobliže u studiji: S. Šuvar, *Društveno-ekonomski uvjeti povećanja obradivog zemljišta u društvenom vlasništvu i posjedu*, Zagreb, Agrarni institut, 1965.

situacija između sela i grada u našem društvu. Na primjer, naša je službena politika na svim nivoima do danas ostala opsjednuta potrebom da se povećaju površine zemlje u društvenom vlasništvu i posjedu, a na račun seljačkih posjeda. To se samo po sebi uzima kao dokaz prodiranja socijalizma i kao dokaz progressa. Gubilo se iz vida da su velike površine bile oduzete seljacima, a da ih društvena gospodarstva uopće nisu preuzimala niti ih do danas obrađuju. Danas u Jugoslaviji ima barem pola milijuna hektara obrađive zemlje koja je oduzeta privatnicima, a da je društveni sektor ne obrađuje, te ili leži zapuštena, ili je bivši vlasnici odnosno drugi seljaci nelegalno obrađuju. Primjer sa iseljavanjem u grad i odlaskom seoske omladine, koji smo već spomenuli, također potvrđuje čežnju za progresom, koji je zapravo prividan. Jer vladala je i još vlada »ideologija« da je društveno napredan svaki prijelaz iz sela u grad, svako napuštanje sela, svako kretanje u susret gradu, biranje svakog zanimanja izvan poljoprivrede. Ako se ta »ideologija« i može izvesti iz razumljive težnje jednoga mladoga socijalističkog poretka koji je pobijedio u nerazvijenom seljačkom zemlji da se što prije i što potpunije otarasí od cijeloga svoga seljačkog i seoskog »backgrounda«, to nije opravdanje za krajnju nesmotrenost mnogih praktičnih poteza prema selu i u odnosu na selo, koji stvarno nisu osiguravali progres već su samo izazivali i još izazivaju konfliktna stanja, te ekonomske i kulturne štete.

(7) Širenje gradova i industrije odvija se stihijski ili samo prema lokalnim programima uređenja prostora. Stambena, industrijska i infrastrukturna izgradnja traži sve veći prostor. Gradovi se šire u seoske atare. Prometnice, kanali, akumulaciona jezera za hidrocentrale, novi rudnici, aerodromi, rekreativni centri, odmarališta, hoteli, moteli, šire se u donedavno čista i mirna seoska prostranstva. To s jedne strane smanjuje zemljišne površine kojima raspolaže seosko stanovništvo, a s druge strane širi ubiranje rente, ukoliko se ne primjenjuju nacionalizacija i eksproprijacija zemljišta. U svakom slučaju umnažaju se konflikti vezani za vlasništvo nad zemljištem i za njegovo korištenje u izvanpoljoprivredne svrhe. Industrijska polucija, buka, zagađenost, raseljavanje cijelih seoskih naselja, prekidanje seoskih prometnica, sakaćenje atara i druge pojave sve više ugrožavaju mir seoske sredine i dovode je u izravne sukobe s institucijama koje su u pravilu locirane u gradu. Sve je to neizbježno, sve je to cijena opće industrijalizacije i urbanizacije društva. No postavlja se pitanje da li se nova prostorna organizacija društvene proizvodnje i potrošnje vrši planski na optimalnim načelima koja na minimum svode opasnosti od narušavanja ekološke ravnoteže²² uništavanja prirode i obradivog zemljišta, kao i to da li su pritom podjednako zaštićeni interesi svih slojeva društva.

Urbanističko planiranje u nas još nije preraslo u prostorno planiranje koje računa sa optimalnom upotrebom cijelog lokalnog, regionalnog, nacionalnog prostora, koje računa i sa seoskim prostorom, a ne samo sa užim gradskim prostorom. Promjene u zatečenoj mreži naselja odvijaju se uglavnom stihijski. Ne zna se kakva će biti sudbina oko 18000 seoskih naselja iz kojih se stanovništvo danas brže iseljava nego što se povećava imigracijom i prirodnom prirastom. Sve to izaziva brojne konflikte, u kojima i opet stanovnici sela (a njih je 67%) u pravilu prolaze lošije.

²² Poblize o učincima industrijalizacije u odnosu na ekološke prilike vidjeti: S. Šuvar, *Sociološki prosjek jugoslavenskog društva*, Zagreb, 1970, str. 99—100.

2. PONEŠTO O KONFLIKTNIM ODNOSIMA U EKONOMICI, KULTURI I POLITICI

(1) Poljoprivreda je još uvijek glavna osnova ekonomskog stanja sela, a zemlja se već više od jedne trećine dohotka seoskog stanovništva steže izvan nje. U razmjeni s industrijom i uslugama, poljoprivreda — kako društva tako individualna — prolazi sve slabije. Disparitet cijena na štetu poljoprivrede povećava se usprkos svim proklamacijama i deklariranoj zabrinutosti društvenih činilaca. Upravo zbog toga dolazi do relativnog zaostajanja onih krajeva naše zemlje u kojima je poljoprivreda glavna proizvodna grana, kao što su na primjer Vojvodina i Slavonija. Društvena zajednica nema razrađen mehanizam zaštite poljoprivrede, odnosno teško se može i očekivati da će ga u skoroj budućnosti imati, jer je očigledno da se mora favorizirati razvoj industrije i drugih djelatnosti. Stoga se s priličnom pouzdanošću može reći da je opća briga za razvoj poljoprivrede i njezino izvlačenje iz podređenog položaja u našem društvu licemjerna, i da tu do većih zaokreta neće doći.²³

Posljedice takvog položaja i tretmana poljoprivrede ogledaju se u krizi sela, u njegovu okretanju u drugim pravcima, u nestabilnim uvjetima proizvodnje, relativnom zaostajanju dohotka, pojačanom iseljavanju. Potrebe modernizacije života u selu su sve veće, ide se za uvođenjem penzionog i zdravstvenog osiguranja seljačkog stanovništva, provode se akcije komunalnog opremanja seoskih naselja putem samodoprinosna i dobrovoljnog rada, a rastu i porezne obaveze, jer »seljačke« općine ne mogu iz drugih izvora namaknuti sredstva za svoje osnovne potrebe (usprkos tome što jedan dio njih prima pomoć iz saveznog i republičkih fondova za nedovoljno razvijene općine i republike). Ako se u poljoprivredi ne može osigurati dohodak za podmirenje svih tih davanja, a u sadašnjim uvjetima očigledno ne može, razumljivo je da to vodi daljnjem bježanju sa sela i njegovu relativnom nazadovanju u odnosu na grad — u kojemu se inače umnažaju slojevi sitne buržoazije, a i jedan dio radničke klase živi sve bolje (doduše, sitna buržoazija i radnička klasa djelomično su nastanjene i u selima, no ipak gro tih dviju socijalno-klasnih grupacija živi u gradu).

Privatni sektor privrede prolazi lošije od društvenog, jer nema ni tako moderna proizvodna sredstva niti se može snabdijevati kreditima za ulaganja i poslovanje. Osim toga, u nekim elementima ekonomska politika direktno favorizira društveni sektor. U kooperaciji na primjer društveni partneri u pravilu prevladavaju rizik na individualne proizvođače i »iskaču« iz ugovora kad god im to odgovara.

Naš seljački posjed je daleko najusitnjeniji u Evropi. Prosječne veličine od 3,4 ha poljoprivredne površine, on ne može biti osnova primjene moderne tehnologije ni u ratarstvu ni u stočarstvu ni u drugim granama proizvodnje. A i za modernizaciju i opremanje strojevima koji su za njega prikladni, on ne uživa nikakvu organiziranu društvenu pomoć i podršku. Ako bi se opet dopustilo slobodno gomilanje zemlje u vlasništvu i posjedu onih individualnih proizvođača koji su sposobni za poduzetničku ulogu, možda bi se u skoroj budućnosti u ravničarskim ili u ostalim predjelima pojavilo kojih stotinjak ti-

²³ Poučan je slučaj Prve konferencije SKJ, održane u studenom 1970. i prvobitno planirane samo za raspravu o poljoprivredi i selu. Na njoj su druge teme potisnule ovu temu, a zaključci Konferencije o agraru ostali su mrtva slova na papiru.

suća »farmi«; to bi otvorilo novu snažnu krizu sela, jer bi vodilo pauperizaciji većine seoskog stanovništva kojoj je i takav mali posjed — kakav sada ima — ipak nekakav oslonac egzistencije.

Čini se da je u novim uvjetima izlaz za sitni posjed moguć u provođenju politike njegova udruživanja u zadruge, ali ne po uzoru na sovjetske kolhoze i nekadašnje naše seljačke radne zadruge, već prvenstveno s ciljem zajedničke upotrebe oruđa i repromaterijala, zaokruživanja parcela i organiziranog istupanja na tržištu.

Cijene poljoprivrednih proizvoda su mnogo više pod kontrolom nego što su to cijene industrijskih proizvoda i usluga. Limitiranjem tih cijena štiti se standard radničkog i ostalog stanovništva u gradovima, ali se time ujedno destimulira podizanje proizvodnje i dohotka u selu.

Nesređeno i rascjepkano tržište poljoprivrednih proizvoda na jednoj strani dovodi do propadanja ogromnih količina proizvoda, a na drugoj strani do nepotrebnog uvoza tih istih proizvoda. Situacija se razvija toliko nepovoljno da smo bez potrebe došli u položaj da od izvoza dobivamo toliko koliko trošimo i na uvoz poljoprivrednih proizvoda. Već slijedeće godine nastat ćemo možda deficitna zemlja u ukupnom izvozno-uvaznom bilansu poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. To bi bilo lijepo kada bismo imali nekoliko postotaka poljoprivrednog stanovništva i kada bi naša industrija stvarala toliki izvozni suficit da bismo mogli bez poteškoća kupovati hranu!

Karakteristični su konflikti koji su vezani za zemljišni promet i općenito za vlasništvo i posjedovanje zemlje kao sredstva za proizvodnju u poljoprivredi. U sistemu nasljeđivanja jednako su tretirani i oni stanovnici gradova koji su izgubili svaku stvarnu vezu sa zemljom i proizvodnjom na njoj, i sami poljoprivredni proizvođači. Osim toga su cijene zemlji u poslijeratnom periodu pale ispod svih razumnih limita, što samo pokazuje opću društvenu tendenciju da se selo i poljoprivreda degradiraju i da se svaki život u selu učini nestabilnim. Vladala je, a i danas vlada, velika pravna nesigurnost u pogledu vlasništva na zemlju. Na drugoj strani, nemogućnost dijela seljaka da nađe izlaz za poboljšanje, pa i održavanje svoje egzistencije, odražava u nekim krajevima posve iracionalne astronomske cijene zemlje (npr. u Polugu u Makedoniji cijena 1 ha iznosi i po 400 tisuća novih dinara).

Ako se izuzme potrošnja žitarica i suhog mesa, onda selo u svim vrstama i oblicima potrošnje danas zaostaje za gradom. To je samo izraz zaostajanja njegove kupovne moći koja ne može rasti na većem utršku poljoprivredne proizvodnje.

Stare generacije u selu nisu penziono zaštićene, a nemaju (osim izuzetno) nikakvu stvarnu mogućnost da same sebe osiguraju. One, doduše, nisu ostvarile radni staž u društvenoj privredi i službama, niti kod privatnika, ali su podizale današnje najvitalnije kontigente gradskog stanovništva, pa bi im — po principu solidarnosti — ove mogle vratiti nešto od uloženog truda i sredstava! To isto tako vrijedi i za zdravstvenu zaštitu.

Manji dio seljaka dobro živi i ima novčanih sredstava. Svoja sredstva taj dio seljaka i rasipa, jer se češće vlada prema tradicionalnoj psihologiji sela (priredit će raskošnu svadbu, da bi svijet imao što vidjeti!). Ipak u seoskim sredinama, ako se izuzmu nakupci, prekupci, gostioničari, kamiondžije i drugi poduzetnici izvan poljoprivrede, ima mnogo manje neopravdanog bogaćenja

i skorojevićskog rasipanja nego u gradskim sredinama. No i to potvrđuje postojanje razdora između sela i grada, koji se čak i produbljuje — umjesto da se smanjuje.

(2) Seoska kultura u tradicionalnom izdanju bila je »prizemna«, »lokalna« dimenzija predindustrijske agrarne civilizacije.²⁴ Svedena na medij riječi, utemeljena na privrženosti običajima predaka i starim župskim pravilima života, ona je s gradom korespondirala posredstvom aristokratskih elita i regula koje su one širile i nametale, a zatim sistematiziranom tradicijom u obliku religija. Takva se seoska kultura u našoj zemlji danas definitivno povlači pred naletima masovne kulture, koja doduše ima i svoju »narodnu varijantu« kao iskvarenu preuzetu tradiciju narodnog stvaralaštva.

Svojim naglim prodorom masovna kultura donosi mnoštvo potresa, u kojima se formiraju stalne konfliktno situacije uslijed neprimjerenosti njezinih kriterija i vrednota postojećim institucionalnim i drugim uvjetima u selu. Prije svega, i posljednje je selo prihvatilo težnju za civilizacijskim progresom u materijalnoj sferi, te ne samo da mu se ne odupire nego se upravo grčevito bori da ga ostvari. Težnja da se ima i sačuva škola, izgradi put koji će povezivati s gradom, uvede električno svjetlo i vodovod, sagradi kuća po gradskom uzoru, kupi u gradu izrađen namještaj, nosi gradska odjeća i obuća, nabavi motorno prevozno sredstvo, posjeduju kućanski električni strojevi i sl., upućuje na zaključak da je selo, što se tiče materijalne kulture, u osnovi prihvatilo vrednote gradskog načina života, i da se uporno bori za uvjete u kojima će ih moći postizati. Međutim, ono je prvenstveno prihvatilo one vrednote koje izražavaju potrošačku a ne i produktivističku orijentaciju. To se vidi i po činjenici da selo dohodak prvenstveno troši na potrebe domaćinstva a ne i gospodarstva. Prema elementima standarda, a ne više prema veličini posjeda i zemljoradničkim sposobnostima, danas se sve više izgrađuje prestiž pojedinaca i društvenih grupa u selu, što također upućuje na približavanje gradskim obrascima. Izgleda, dakle, da se kao jedna od osnovnih aspiracija u našem selu sve više formira aspiracija za visokim standardom u onom smislu u kojem se za njim teži u visokorazvijenim urbaniziranim društvima.²⁵ Težnja da se prestiž gradi na dohotku, zaradi, standardu i općenito na razini potrošnje i stilu života, za koju možemo smatrati da nastaje pod gradskim impulsima, nije međutim praćena i produktivističkom orijentacijom, niti pogodnim institucionalnim uvjetima da se takva orijentacija u selu formira (o čemu smo već ponešto rekli). Selo se oduvijek rukovodilo koncepcijom »ograničenog dobra«, dok se moderni industrijalizam rukovodi koncepcijom neograničene produkcije dobara.²⁶ Ukoliko nisu povoljni uvjeti za stimuliranje produktivističke orijentacije (svojevrsne industrijalizmu) i u našim seoskim sredinama, a vidjeli smo da nisu, onda se tim teže odražava ta infiltracija potrošačke gradske psihologije u selu. Pored ostalog ona izaziva duboko nespokoje mladih naraštaja u selu, ali ne toliko zbog skućenih uvjeta rada i proizvodnje, već prije svega zbog ograničenih mogućnosti da se troši i provodi. Neprilagođeni, ti naraštaji po svaku cijenu bježe iz sela, ili ako ne mogu pobjeći — ne javljaju se prije svega kao agensi proizvodnih inovacija već prvenstveno kao agensi inovacija u sferi potrošnje,

²⁴ Robert Redfield, *Peasant Society and Culture*, Chicago University Press, 1963.

²⁵ Petrini, op. cit.

²⁶ G. M. Foster, »Peasant Society and the Image of Limited Good«, *American Anthropologist*, 2/1965; Josip Zupanov, »Egalitarizam i industrijalizam«, *Naše teme*, 2/1970.

razonode, rekreacije. Tako u selo unose jedan hedonistički duh koji inače selu nikad nije bio svojstven.

Na drugoj strani koncepcija »ograničenog dobra« posredstvom većine gradskih stanovnika koji su socijalizirani u selu snažno se reflektira na društvene odnose u gradu i u globalnom društvu općenito, izazivajući brojna konfliktna stanja.²⁷

(3) Sukobi između sela i grada u sferi politike kao da su sve vidljiviji u našem društvu. To se vidi već u svakodnevnom pulsiranju političkog života, u sukobljavanju »seoskih« i »gradskih« općina i područja, u raspodjeli političke moći i političke reprezentativne strukture.

U oružanoj fazi socijalističke revolucije u našoj zemlji selo je dominiralo nad gradom. U obliku narodnooslobodilačkih odbora prvenstveno je ono oblikovalo spontanu samoupravnost te revolucije. Većina partizanskih boraca, članova KPJ i SKOJ-a, pa i rukovodilaca NOB-a bili su seljaci. Doduše, sve to ne znači da se radilo o seljačkoj revoluciji po ideološkoj usmjerenosti. Ali po fizičkoj dimenziji bez sumnje je to bila seljačka revolucija. Stoga je dominirala i tipično seljačka vizija socijalizma kao društva apsolutne pravde, u kojem će svatko imati zemlju, posao, kruh. Od oslobođenja naovamo seljaštvo je gubilo na značenju kao politički činilac u društvu, što je posve logično ako se ima na umu sva brzina mijenjanja socijalne strukture, ali nije i posve prihvatljivo s obzirom na činjenicu da su seljaci još uvijek relativno najbrojnija socijalno-klasna grupacija u našem društvu. Od godine 1946. do 1971. iz SKJ isključeno je oko 200 tisuća seljaka. Taj podatak pokazuje da se oni nisu uspijevali adaptirati politici SKJ u poslijeratnom razdoblju. Ili, bolje rečeno, SKJ nije uspijevao da sa seljacima nađe zajednički jezik, iako se ne bi moglo tvrditi da je nailazio na posebne teškoće u selu. Danas su seljaci tek simbolično zastupljeni u SKJ (oko 5% članstva), a nema ih (ako se donekle izuzme Socijalistički savez) ni u jednoj drugoj društveno-političkoj organizaciji.²⁸ U Saveznoj skupštini nalazi se jedan seljak, a u republičkim i pokrajinskim skupštinama oko 40 seljaka. U općinskim skupštinama oni već čine oko petinu članstva. No zar je moguće izbjeći njihovu zastupljenost u samim općinskim skupštinama, kada znamo da u oko 100 općina broj zaposlenih izvan poljoprivrede ne prelazi 1000 ljudi, da sjedišta oko 300 od 500 općina nisu gradska nego seoska i poluseoska naselja, da u oko 60 općina postotak seljačkog stanovništva premašuje 70%.

Na formiranje politike na nivou republika i federacije seljačko, a i seosko stanovništvo u cjelini, nema gotovo nikakav izravan utjecaj, a na nivou općine taj je utjecaj više latentan nego izražen. Analiza debata i odluka općinskih skupština lako bi pokazala da je za njih karakteristična polarizacija na »seoske« i »gradske« odbornike, i borba koju te dvije grupacije vode oko planova razvoja, stvaranja i razdiobe sredstava fondova, biranja i razrješavanja općinskih funkcionera. To je ujedno dokaz da je konflikt selo—grad dominantan konflikt u odlučivanju predstavničkih organa na nivou općine (i u općinama velikih gradova uvijek ima »seoskih« odbornika koji su poznati po zastupanju »seoskih« interesa).

²⁷ S. Šušar, »Vrednote tradicionalne kulture u našem društvenom razvoju«, *Sociologija sela*, 27-28/1970.

²⁸ Vidjeti karakterističan komentar Biserke Matić, »Seljak za zakletvu«, *Politika*, 5. februara 1972.

O raspodjeli društvene moći svjedoče i promjene u strukturi društvene elite u samom selu. Nekad je to bila elita »dobrih domaćina«, onih koji su najbolje vodili imanje i najviše se pridržavali patrijarhalnog morala. Njima su se pridruživali još jedino svećenik i učitelj. Danas je struktura društvene elite u selu već znatno složenija. Zapravo, postoje tri-četiri konkurentne elite: jednu čine pripadnici intelektualnih profesija, među kojima svećenici i učitelji više nisu obavezno na prvom mjestu; drugu čine seoski rukovodioci i oni koji su na »dobroj plaći«; treću čine oni koji imaju dovoljno novčanih sredstava, bez obzira otkud ta sredstva pritjecala; četvrtu čine ugledni domaćini i čestiti ljudi — po starom seoskom načinu vrednovanja. Ovakva strukturiranost društvene elite u selu sa svoje strane ukazuje na marginalnost samog poljoprivrednog statusa i na bespomoćnost onih koji žive od obrade zemlje.

Za naše društvo sve više vrijedi pravilo da se svaki profesionalni, socijalni, klasni interes nastoji izraziti kao politički interes, kao interes koji izaziva političke odluke usmjerene na njegovu afirmaciju u borbi sa protivnim interesima i u povezivanju sa sličnim interesima. Izgleda da jedino seljak nema posebnog reprezentanta svojih interesa, niti mogućnost da svoje interese nametne drugima kao politički formulirane interese.

Seljaci su radna klasa koja živi od svoga rada na sredstvima za proizvodnju u poljoprivredi, pa iako su još uvijek najzastupljenija socijalna grupa u jugoslavenskom društvu, možemo ih — s obzirom na perspektivu prelaženja u druge klase i slojeve — smatrati »otpisanom« klasom, klasom koja postepeno nestaje u društvenoj podjeli rada, jer se vrši i socijalizacija same poljoprivredne proizvodnje i redukcija udjela te proizvodnje u ukupnoj društvenoj proizvodnji. S obzirom da je njihov način života uokviren sitnim privatnim vlasništvom, seljaci su uglavnom izvan samoupravnog odnosa u oblasti proizvodnje, a javljaju se kao sudionici u teritorijalnom samoupravljanju, a kako vidimo, i tu u vrlo neproporcionalnom udjelu. Ustavni amandmani proklamiraju sudjelovanje seljaka u predstavničkim tijelima srazmjerno njihovu udjelu u stvaranju nacionalnog dohotka, a i njihovo pravo da se slobodno udružuju, ali opravdano moramo strahovati da će to uroditi nekih stvarnim preokretom u društvenom položaju seljaka. Iako će seljaci možda jednoga dana posve iščeznuti, sada ih ima mnogo, i još uvijek oni predstavljaju moguću snagu revolucije, kao što su nekada bili njezina stvarna snaga.

3. NEŠTO POPUT ZAKLJUČKA: SMANJIVANJE KONFLIKTNIH NAPETOSTI SELO—GRAD

Po svemu sudeći, konfliktni odnosi selo—grad u našem društvu ne slabe nego naprotiv jačaju. Idealni cilj socijalističkoga društva jest taj da postupno prevlada suprotnost selo—grad kao osnovu klasnih suprotnosti u društvu općenito.²⁹

Da bi naše društvo preokrenulo trend porasta konfliktnih situacija selo — grad, moralo bi:

²⁹ Engels, *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države*, Marx—Engels, *Izabrana djela*, V, Zagreb, 1963, str. 136 i 195; Marx, *Kapital*, I, Zagreb, 1947, str. 299.

— voditi politiku planskog formiranja ruralno-urbanog kontinuuma, u kojem bi se društvene institucije i civilizacijske tekovine ravnomjernije raspodjeljivale između grada i sela, a time stanovništvo odvratilo od pretjerane koncentracije u gradove koji se sve više guše u protivurječnostima vlastitog rasta i u granicama vlastitih mogućnosti;

— smanjivati raskorak između urbanizacije i deagrarizacije ne toliko putem forsirane izgradnje gradova, nego prvenstvo putem urbaniziranja života u samim selima, što traži i pravedniju raspodjelu odgovarajućih društvenih fondova između grada i sela;

— definirati optimalni rast gradova i nove osnove seoskoga prostornog uređenja; urbanistički interes proširiti na cijeli prostor, a ne zaustavljati ga samo na imaginarnim zidinama gradova;

— odrediti ciljeve razvoja sela, i to ne u jednom dalekom programatskom idealu, nego u opipljivoj konkretnosti neposrednog razdoblja, a prvenstveno s namjerom da se podstiču i organiziraju neiskorišteni proizvodni potencijali sela i stvori povoljnija osnova za postizanje pariteta dohotka seoskog i gradskog stanovništva;

— provesti stvarne promjene u ekonomskom sistemu koje će osigurati prosperitet poljoprivrede i moguću modernizaciju sitnog posjeda;

— osigurati ravnopravnu političku participaciju seoskoga i seljačkoga stanovništva.

Summary:

CERTAIN ASPECTS OF THE CONFLICTING RELATIONS BETWEEN TOWN AND VILLAGE IN YUGOSLAVIA

Although the current period has already produced the economic and technical bases for equalizing the way of life of the urban population with that of rural inhabitants, even in the industrially most highly developed countries conflicts between town and country are still very noticeable in daily life. In Yugoslavia there exist both traditional bases of such conflicts and new ones which derive from industrialization and urbanization.

The author discusses the following bases of the town-country conflicts in Yugoslav contemporary society: low level of the rural-urban continuum; discrepancy between the rate of urbanization and the rate of deagrarization (abandonment of farming); crisis in the objectives of rural and urban developments; the isolationist policy of urban areas in relation to rural areas; erroneous concepts of progress in relations between town and country; lack of the practice of complex spatial planning.

The author deals especially with the conflicting relations between town and country in the economic, cultural and political spheres.

Discussing certain measures for reducing the conflict between town and country in Yugoslav modern society, the author lists the following requirements:

— to pursue the policy of a planned development of the rural-urban continuum which would ensure a more even distribution of social institutions and achievements of civilization between urban centres and rural areas and discourage excessive concentration in towns which are increasingly affected by the contradictions arising from their own growth and the limitations of their own possibilities;

— to reduce the discrepancy between urbanization and deagrarization by urbanizing life in the village rather than by a forced development of towns; this also calls for a more just distribution of the respective social funds between urban and rural communities;

— to determine the optimum growth of towns and define new bases for the spatial organization of rural areas expanding urban interests over the whole space rather than limiting them to the imaginary walls of towns;

— to lay down the objectives of rural development — not as a distant programmatic ideal, but as concrete tasks for the immediate period, seeking primarily to encourage and organize the still unexploited productive potentialities of the village and create a more favourable basis for achieving parity between the incomes of the rural and the urban populations;

— to bring about real changes in the economic system which will ensure the prosperity of agriculture and promote the modernization of smallholdings;

— to ensure equal political participation of the rural population.

Резюме:

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КОНФЛИКТНЫХ ОТНОШЕНИИ СЕЛО—ГОРОД В НАШЕМ ОБЩЕСТВЕ

Вопреки созданным в настоящее время, экономическим и техническим основам, допускающим приближение крестьянского быта к городскому уровню, и в самих развитых промышленных странах конфликты село—город ярко отмечены и видны в ежедневной жизни. В Югославии существуют традиционные основы конфликтов село—город а появляются и новые основы конфликтов в процессах индустриализации и урбанизации.

Автором статьи рассмотрены следующие основы конфликтов село—город в современном югославском обществе: низкий уровень сельско-городского континуума, расхождение между ставками урбанизации и деаграризации (покидание сельского хозяйства), кризис целей развития села и города, изоляционистская политика городских районов по отношению к сельским местностям, ошибочное толкование прогресса в отношениях между городом и селом, отсутствие практики сложного пространственного планирования.

Особое внимание отведено конфликтным отношениям между селом и городом в областях экономики, культуры и политики.

В конце статьи приводятся осуществимые мероприятия по уменьшению существующих конфликтов село—город в современном югославском обществе а именно:

— вести политику планового формирования сельско-городского континуума в котором возможно было бы применить более равномерное распределение общественных учреждений и достижений цивилизации причем осуществимо отвлечение населения от чрезмерной концентрации в городах в которых все больше отмечается сильная насыщенность противоречиями собственного роста и собственных возможностей,

— уменьшать расхождение между урбанизацией и деаграризацией не только усиленной стройкой городов а в первую очередь урбанизацией жизни в сельских местностях, требующей более исправного распределения общественных фондов между городом и селом,

— определить цели развития сельских местностей не только в одном далском программном идеале а в определенной конкретности непосредственного периода в первую очередь, предположением побудить и организовать неиспользованные производственные потенциалы села и создать более благоприятную основу неопходимую для достижения паритета дохода сельского и городского населения,

— определить оптимальный рост городов и новые основы сельского пространственного уклада; урбанистический интерес расширить на целое пространство а не только его ограничивать имагинарными городскими оградами,

— провести конкретные изменения в экономической системе обеспечивающие просперитет сельского хозяйства и возможную модернизацию мелкого хозяйства,

— обеспечить равномерную политическую партиципацию городского и сельского населения.